

УДК: 616.34-084-08-071:616.716.8-071-084:613.956

А.А. Глушак МЕЗІОДИСТАЛЬНІ РОЗМІРИ ЗУБІВ У ХЛОПЧИКІВ ТА ДІВЧАТОК З ОРТОГНАТИЧНИМ ПРИКУСОМ В ЗАЛЕЖНОСТІ ВІД ФОРМИ ГОЛОВИ ТА ТИПУ ОБЛИЧЧЯ

Вінницький національний медичний університет імені М.І. Пирогова

Глушак А.А. Мезіодистальні розміри зубів у хлопчиків та дівчаток з ортогнатичним прикусом в залежності від форми голови та типу обличчя // Український морфологічний альманах. – 2013. – Том 11, № 4. – С. 11-17.

У хлопчиків і дівчаток Поділля з ортогнатичним прикусом визначені межі процентильного розмаху величини мезіодистальних розмірів зубів у представників із різною формою голови та обличчя. Встановлені відмінності мезіодистальних розмірів зубів між представниками з різною формою голови та різним типом обличчя (більш виражені у хлопчиків за рахунок розмірів зубів нижньої щелепи), а також виявлені виражені прояви статевого диморфізму даних розмірів зубів (більші значення у хлопчиків).

Ключові слова: підлітки, форма голови, тип обличчя, ортогнатичний прикус, мезіодистальні розміри зубів, статеві відмінності.

Глушак А.А. Мезіодистальные размеры зубов у мальчиков и девочек с ортогнатическим прикусом в зависимости от формы головы и типа лица // Український морфологічний альманах. – 2013. – Том 11, № 4. – С. 11-17.

У мальчиков и девочек Подолья с ортогнатическим прикусом установлены границы процентильного размаха величины мезіодистальных размеров зубов у представителей с разной формой головы и лица. Установлены отличия мезіодистальных размеров зубов между представителями с разной формой головы и разным типом лица (более выраженные у мальчиков за счет размеров зубов нижней челюсти), а так же выявлены выраженные проявления полового диморфизма данных размеров зубов (большие значения у мальчиков).

Ключевые слова: подростки, форма головы, тип лица, ортогнатический прикус, мезіодистальные размеры зубов, половые отличия.

Glushak A.A. Mesiodistal teeth sizes in boys and girls with orthognatic bite depending on the shape of the head and face type // Український морфологічний альманах. – 2013. – Том 11, № 4. – С. 11-17.

Borders of percentile amplitude values of mesiodistal teeth sizes established in boys and girls inhabitant of Podillya with orthognatic bite and different shape of the head and the face. Differences of mesiodistal teeth sizes between representatives of different shape of the head and different face type (more pronounced in boys due to the size of the lower jaw teeth) are estimated, and also revealed pronounced manifestation of sexual dimorphism under these sizes of the teeth (higher values in boys).

Key words: teenagers, shape of the head, face type, orthognatic bite, mesiodistal teeth sizes, sexual differences.

Вступ. В останні десятиріччя в медицині значно зріс інтерес до вивчення проблеми співвідношення загальної, приватної та локальної конституції людини [8]. Причому приватна конституція розглядається як основний розділ морфологічної антропології, що є теоретичною базою для усіх областей профілактичної медицини [7]. Локальна конституція у практичній стоматології представлена кефалометричними параметрами лицьового відділу черепа, котрі необхідно враховувати при підборі й постановці зубів в повних з'ємних протезах [9].

Вплив особливостей будови черепа та обличчя на зубощелепну систему достатньо широко відображений у наукових працях [1, 9, 12, 13]. Як стверджують Л.Т. Левченко [4], Е.А. Гончарь [6] та І.В. Жук [10], удосконалення методів діагностики та лікування різноманітних стоматологічних захворювань і протезування зубів на сучасному етапі неможливо без антропологічного підходу.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Стаття виконувалась відповідно до основного плану науково-дослідних ро-

біт Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова і є фрагментом теми «Розробка нормативних критеріїв здоров'я різних вікових та статевих груп населення на основі вивчення антропогенетичних та фізіологічних характеристик організму з метою визначення маркерів мультифакторіальних захворювань (підлітковий вік)» (№ держреєстрації – 0103U008992).

Мета роботи – встановити нормативні значення та особливості мезіодистальних розмірів зубів верхньої та нижньої щелепи у хлопчиків і дівчаток з ортогнатичним прикусом в залежності від форми голови та типу обличчя.

Матеріали та методи дослідження. Первинні показники розмірів зубів і голови хлопчиків і дівчаток Поділля з ортогнатичним прикусом отримані з банку даних науково-дослідного центру Вінницького національного медичного університету ім. М.І.Пирогова. Для цього на базі НДЦ та кафедри стоматології дитячого віку було проведено комплексне обстеження 1158 міських дівчаток від 12 до 15 років та хлопчиків від 13 до 16 років. Із них 243 відібраним дівчаткам і

хлопчикам, у третьому поколінні мешканців Подільського регіону України, після попереднього візуального огляду були відзняті відбитки та відлиті ортодонтичні діагностичні гіпсові моделі верхньої та нижньої щелеп. Для подальшого вивчення відбиралися підлітки з ортогнатичним прикусом, який визначався за 11-ти пунктами за М.Г. Бушан з співавт. [11]. В результаті було відібрано 49 хлопчиків і 48 дівчаток, які повністю відповідають ортогнатичному прикусу. Усім їм провели кефалометричне дослідження. Комітетом з біоетики Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова встановлено, що проведені дослідження не суперечать основним біоетичним нормам Гельсінської декларації, Конвенції Ради Європи про права людини та біомедицину (1977), відповідним положенням ВООЗ та законам України (протокол № 1 від 23.09.2003).

Основні вимірювання зубів та параметрів зубних дуг проводилися на спеціально виготовлених діагностичних гіпсових моделях. Для отримання відбитків щелеп використовувалися стандартні стоматологічні відбиткові пластмасові ложки 2-3 розміру та еластична альгінатна маса (Kromoran, Італія). Комбіновані моделі виготовлялися із супер-гіпсу (Convertin Hart, type IV фірми Spofa-Dental) та звичайного сто-

матологічного гіпсу марки (Г-16). Вимірювання проводилися модифікованим штангенциркулем з точністю 0,1 мм. При вимірюваннях враховувалися рекомендації В.В. Гончарова з співавт. [5] та А.А. Зубова [3].

При визначенні мезіодистального розміру коронки зуба ніжки штангенциркуля тримають паралельно умовній серединній вертикалі зуба. У верхніх різців вимірювали відстань між найбільш віддаленими точками апроксимальних поверхонь, розташованими, як правило, ближче до оклюзійної треті коронки (рис. 1а); для нижніх різців – як правило на рівні ріжучого краю (рис. 1б); для іклів, малих та великих кутніх зубів – мезіодистальний розмір вимірювали між контактними точками апроксимальних поверхонь (рис. 1в). У якості одонтометричного орієнтира використовували проєкції умовної серединної вертикалі зуба на його поверхню. Для цього на оклюзійній поверхні креслять дві взаємно перпендикулярні лінії, які йдуть у мезіально-дистальному та вестибуло-оральному напрямках, і які по вестибулярному, язичному, мезіальному та дистальному контурам з'єднуються з проєкціями умовної серединної вертикалі зуба. При вимірюванні ніжки штангенциркуля необхідно тримати у горизонтальній площині перпендикулярно до мезіодистальної лінії.

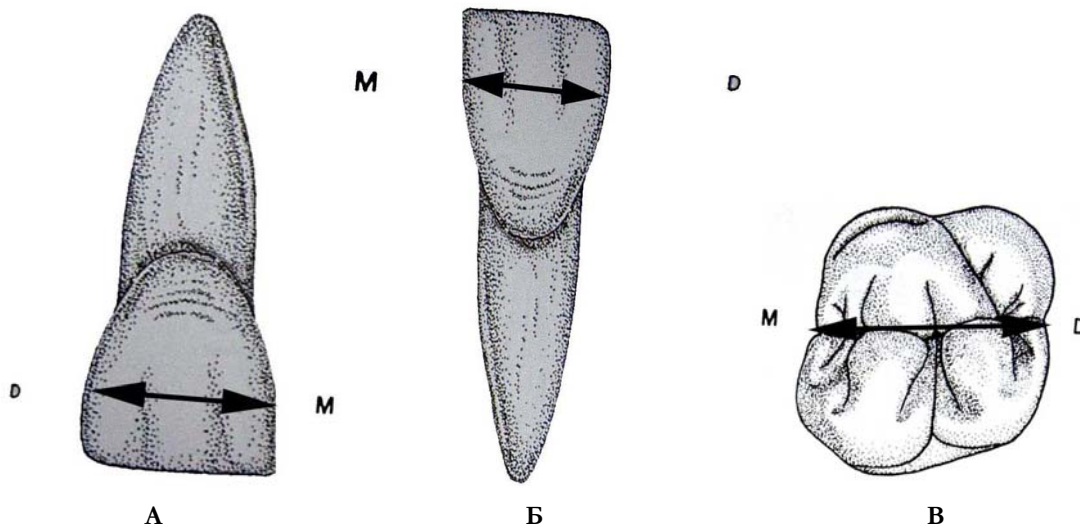

Рис. 1. Місця вимірювання мезіодистальних розмірів різців верхньої (а) й нижньої (б) щелепи та перших великих кутніх зубів (в). D – дальша поверхня; M – ближча поверхня.

Форму голови визначали за формулою $ms_ms \cdot 100 / g_or$, де ms_ms – найбільша ширина голови (потилічний діаметр); g_or – найбільша довжина голови (відстань від глабелли до опістокраніон) [9].

При значенні до 75,9 хлопчиків і дівчаток відносили до доліхоцефалів; 76,0-80,9 – до мезоцефалів; 81,0-85,4 – до брахіцефалів; 85,5 і більше – до гіпербрахіцефалів. Встановлено наступний розподіл: хлопчики доліхоцефали – 2, хлопчики мезоцефали – 13, хлопчики брахіцефали – 17, хлопчики гіпербрахіцефали – 17; дівчатка доліхоцефали – 1, дівчатка мезоцефали – 13, дівчатка брахіцефали – 16, дівчатка гіпербрахіцефали – 18.

Тип обличчя визначали за допомогою морфологічного індексу Гарсона – відношення морфологічної довжини обличчя (пряма відстань від назіон до гнатіон) до ширини обличчя в області скулових дуг [9]. При значенні до 78,9 хлопчиків і дівчаток відносили групи з дуже широким обличчям; 79,0-83,9 – широким обличчям; 84,0-87,9 – середнім обличчям; 88,0-92,9 – вузьким обличчям; 93,0 і більше – дуже вузьким обличчям. Встановлено наступний розподіл: хлопчики з дуже широким обличчям – 11, хлопчики з широким обличчям – 20, хлопчики з середнім обличчям – 13, хлопчики з вузьким обличчям – 4, хлопчики з дуже вузьким обличчям – 1; дівчатка з дуже широким

обличчям – 15, дівчатка з широким обличчям – 15, дівчатка з середнім обличчям – 14, дівчатка з вузьким обличчям – 4.

Статистичну обробку отриманих результатів проводили за допомогою статистичного програмного пакету “Statistica 5.5” (належить ЦНІТ Вінницького національного медичного університету імені М.І. Пирогова, ліцензійний номер АХХR910A374605FA) з використанням непараметричних методів. Визначали правильність розподілення ознак згідно кожного варіаційного ряду, середні значення за кожною ознакою, стандартні відхилення. Достовірність різниці значень між незалежними кількісними величинами визначали за допомогою U-критерію Мана-Уїтні.

Отримані результати та їх обговорення.

Нами визначені межі процентильного розмаху (відповідно 25,0 percentl та 75,0 percentl) величини мезіодистальних розмірів зубів верхньої та нижньої щелепи у хлопчиків і дівчаток з ортогнатичним прикусом у представників із різною формою голови та обличчя (табл. 1-4). Необхідно

відмітити, що отримані дані дещо відрізняються від меж процентильного розмаху величини мезіодистальних розмірів зубів у хлопчиків і дівчаток Поділля загальних груп, що були дослідження М.А. Дмитрієвим [2] (див. табл. 1-4).

Мезіодистальний розмір верхнього правого першого великого кутнього зуба (MDRZ_16) у хлопчиків мезокефалів має слабку тенденцію до більших значень ($p=0,088$) в порівнянні з хлопчиками брахікефалами, а у дівчаток мезокефалів – має слабку тенденцію до більших значень, ніж у дівчаток гіпербрахікефалів ($p=0,085$). У дівчаток з широким обличчям досліджуваній показник має виражену тенденцію до менших значень ($p=0,055$), ніж у дівчаток із середнім обличчям. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків гіпербрахікефалів та з широким обличчям ($p<0,001$), мезокефалів та з дуже широким обличчям ($p<0,05$), а також хлопчиків брахікефалів ($p<0,01$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Таблиця 1. Процентильний розмах мезіодистальних розмірів (MDRZ) верхньої щелепи у хлопчиків і дівчаток різних краніотипів (мм).

Показники	Хлопчики							
	загалом		мезокефали		брахікефали		гіпербрахікефали	
	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl
MDRZ_16	10,63	11,0	10,5	11,1	10,3	10,7	10,2	11,0
MDRZ_15	6,6	7,0	6,7	7,0	6,5	6,9	6,6	7,0
MDRZ_14	6,8	7,2	6,8	7,0	7,0	7,4	6,7	7,2
MDRZ_13	7,8	8,2	7,8	8,1	7,8	8,2	7,7	8,3
MDRZ_12	6,5	7,0	6,5	7,0	6,5	7,0	6,4	7,2
MDRZ_11	8,2	9,0	8,2	9,0	8,0	9,0	8,3	9,0
MDRZ_21	8,3	9,0	8,3	9,0	8,0	9,0	8,3	9,0
MDRZ_22	6,4	7,1	6,5	7,1	6,4	7,0	6,4	7,2
MDRZ_23	7,8	8,2	7,9	8,2	7,8	8,2	7,7	8,3
MDRZ_24	6,8	7,2	6,9	7,1	7,0	7,5	6,7	7,1
MDRZ_25	6,6	7,0	6,8	7,0	6,5	7,0	6,7	7,0
MDRZ_26	10,3	11,0	10,5	11,1	10,3	11,5	10,2	11,0
	Дівчатка							
MDRZ_16	9,8	10,5	10,0	10,5	9,8	10,3	10,0	10,2
MDRZ_15	6,2	6,8	6,0	6,7	6,3	6,8	6,2	7,0
MDRZ_14	6,5	6,9	6,5	6,8	6,2	6,9	6,5	7,0
MDRZ_13	7,3	7,9	7,4	7,8	7,1	7,8	7,4	8,0
MDRZ_12	6,3	7,0	6,3	7,0	6,1	6,9	6,5	7,0
MDRZ_11	7,8	8,6	8,0	8,8	7,8	8,8	7,6	8,3
MDRZ_21	7,8	8,6	8,0	8,8	7,8	8,8	7,6	8,3
MDRZ_22	6,3	7,0	6,3	7,0	6,1	7,0	6,7	7,0
MDRZ_23	7,3	7,9	7,4	7,8	7,1	7,8	7,4	8,0
MDRZ_24	6,5	6,9	6,6	6,9	6,0	6,9	6,5	7,0
MDRZ_25	6,1	6,7	6,0	6,6	6,1	6,7	6,2	7,0
MDRZ_26	9,8	10,5	10,0	10,7	9,8	10,3	10,0	10,2

Примітки: тут і в подальшому 25,0th – 75,0th percentl – процентильний розмах вибірки.

Мезіодистальний розмір верхнього правого другого малого кутнього зуба (MDRZ_15) лише у хлопчиків з широким обличчям має тенденцію до більших значень ($p=0,060$), ніж у хлопчиків з дуже широким обличчям. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з середнім обличчям ($p<0,001$), мезокефалів та з широким обличчям ($p<0,01$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього правого першого малого кутнього зуба (MDRZ_14) у хлопчиків з середнім обличчям статистично значуще більший ($p<0,01$), ніж у хлопчиків з широким обличчям та має незначну тенденцію до більших значень ніж у хлопчиків загальної групи ($p=0,081$). Крім того, у хлопчиків брахікефалів даний показник має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,088$) ніж у хлопчиків з дуже широким обличчям. Мезіо-

дистальний розмір верхнього правого першого малого кутнього зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з середнім обличчям ($p < 0,001$), мезокефалів, брахікефалів ($p < 0,01$) та

хлопчиків з широким обличчям ($p < 0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп; а у хлопчиків гіпербрахікефалів – має незначну тенденцію до більших значень ($p = 0,075$), ніж у дівчаток гіпербрахікефалів.

Таблиця 2. Процентильний розмах мезіодистальних розмірів (MDRZ) верхньої щелепи у хлопчиків і дівчаток із різними типами обличчя (мм).

Показники	Хлопчики					
	дуже широке обличчя		широке обличчя		середнє обличчя	
	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl
MDRZ_16	10,4	11,0	10,3	11,0	10,3	11,0
MDRZ_15	6,4	7,0	6,6	7,0	6,7	7,0
MDRZ_14	6,8	7,3	6,7	7,0	7,0	7,4
MDRZ_13	7,9	8,6	7,5	8,2	7,9	8,2
MDRZ_12	6,5	7,3	6,2	6,8	6,5	7,0
MDRZ_11	8,5	9,2	8,2	8,7	8,2	8,9
MDRZ_21	8,5	9,2	8,2	8,7	8,2	8,9
MDRZ_22	6,5	7,3	6,3	7,0	6,5	7,0
MDRZ_23	7,7	8,5	7,5	8,2	8,0	8,2
MDRZ_24	6,9	7,3	6,7	7,0	7,0	7,4
MDRZ_25	6,4	7,0	6,6	7,0	6,8	7,0
MDRZ_26	10,5	11,0	10,2	11,0	10,5	11,0
Дівчатка						
MDRZ_16	10,0	10,7	9,8	10,0	10,0	10,5
MDRZ_15	6,4	7,0	6,0	6,5	6,0	6,8
MDRZ_14	6,3	7,0	6,4	6,8	6,5	6,9
MDRZ_13	7,5	7,7	7,3	8,0	7,1	8,0
MDRZ_12	6,2	6,9	6,2	7,0	6,5	7,2
MDRZ_11	7,7	8,8	7,7	8,5	8,0	8,9
MDRZ_21	7,7	8,8	7,7	8,5	8,0	8,9
MDRZ_22	6,2	6,9	6,2	7,0	6,8	7,2
MDRZ_23	7,5	7,8	7,2	8,0	7,2	8,0
MDRZ_24	6,3	7,0	6,1	6,9	6,5	6,9
MDRZ_25	6,3	6,9	6,0	6,5	6,0	6,7
MDRZ_26	10,0	10,7	9,8	10,0	10,0	10,5

Таблиця 3. Процентильний розмах мезіодистальних розмірів (MDRZ) нижньої щелепи у хлопчиків і дівчаток різних краніотипів (мм).

Показники	Хлопчики							
	загалом		мезокефали		брахікефали		гіпербрахікефали	
	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl
MDRZ_36	10,8	11,5	11,0	11,3	10,6	11,5	11,0	11,5
MDRZ_35	7,0	7,5	7,2	7,7	7,0	7,5	7,1	7,5
MDRZ_34	6,8	7,4	6,9	7,3	7,0	7,3	6,7	7,5
MDRZ_33	6,6	7,4	6,6	7,0	6,5	7,0	6,7	7,0
MDRZ_32	5,5	6,0	5,6	6,0	5,5	6,0	5,5	6,1
MDRZ_31	5,0	5,5	5,3	5,5	5,0	5,5	5,1	5,4
MDRZ_41	5,0	5,5	5,3	5,5	5,0	5,5	5,1	5,4
MDRZ_42	5,5	6,0	5,6	6,0	5,5	6,0	5,5	6,1
MDRZ_43	6,7	7,0	6,6	7,0	6,5	7,0	6,8	7,0
MDRZ_44	6,8	7,4	6,8	7,3	7,0	7,4	6,8	7,4
MDRZ_45	7,0	7,5	7,2	7,7	7,0	7,4	7,0	7,5
MDRZ_46	10,7	11,5	11,0	11,3	10,4	11,5	11,0	11,5
Дівчатка								
MDRZ_36	10,2	10,7	10,1	10,7	10,2	10,8	10,2	10,7
MDRZ_35	6,8	7,2	6,7	7,0	6,7	7,1	6,9	7,5
MDRZ_34	6,5	7,0	6,5	6,8	6,5	7,0	6,5	7,0
MDRZ_33	6,2	6,7	6,2	6,6	6,1	6,6	6,4	6,8
MDRZ_32	5,4	6,0	5,3	5,6	5,4	5,8	5,5	6,0
MDRZ_31	5,0	5,5	5,0	5,5	5,0	5,5	5,0	5,2
MDRZ_41	5,0	5,5	5,0	5,5	5,0	5,5	5,0	5,2
MDRZ_42	5,4	6,0	5,3	5,6	5,4	5,9	5,5	6,0
MDRZ_43	6,2	6,6	6,2	6,6	6,0	6,6	6,3	6,6
MDRZ_44	6,5	7,0	6,6	6,8	6,5	7,1	6,5	7,0
MDRZ_45	6,7	7,2	6,7	7,0	6,6	7,1	6,8	7,4
MDRZ_46	10,3	10,6	10,1	10,6	10,3	10,8	10,3	10,6

Таблиця 4. Процентильний розмах мезіодистальних (MDRZ) розмірів нижньої щелепи у хлопчиків і дівчаток із різними типами обличчя (мм).

Показники	Хлопчики					
	дуже широке обличчя		широке обличчя		середнє обличчя	
	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl	25,0th percentl	75,0th percentl
MDRZ_36	10,5	11,5	10,6	11,5	10,8	11,5
MDRZ_35	6,9	7,8	7,0	7,5	7,0	7,5
MDRZ_34	6,9	7,4	6,6	7,3	6,9	7,6
MDRZ_33	6,8	7,3	6,5	6,9	6,6	7,0
MDRZ_32	5,3	6,0	5,5	6,0	5,7	6,0
MDRZ_31	5,0	5,5	5,0	5,4	5,2	5,5
MDRZ_41	5,0	5,5	5,0	5,4	5,2	5,5
MDRZ_42	5,3	6,0	5,5	6,0	5,7	6,0
MDRZ_43	6,8	7,3	6,5	6,9	6,7	7,0
MDRZ_44	6,9	7,4	5,5	7,3	6,9	7,5
MDRZ_45	6,9	7,7	7,0	7,5	7,0	7,6
MDRZ_46	10,6	11,5	10,8	11,5	10,5	11,6
Дівчатка						
MDRZ_36	10,2	10,9	10,0	10,5	10,4	10,7
MDRZ_35	6,8	7,2	6,6	7,0	7,0	7,3
MDRZ_34	6,6	6,9	6,5	7,0	6,5	7,0
MDRZ_33	6,3	6,6	6,2	6,8	6,2	6,7
MDRZ_32	5,4	5,9	5,4	6,0	5,4	5,9
MDRZ_31	4,9	5,5	5,0	5,4	5,0	5,2
MDRZ_41	4,9	5,5	5,0	5,4	5,0	5,2
MDRZ_42	5,4	5,9	5,4	6,0	5,4	5,9
MDRZ_43	6,2	6,6	6,1	6,7	6,2	6,6
MDRZ_44	6,6	6,9	6,5	7,0	6,7	7,0
MDRZ_45	6,8	7,2	6,6	7,0	6,7	7,3
MDRZ_46	10,2	10,9	10,0	10,5	10,5	10,6

Мезіодистальний розмір верхнього правого ікла (MDRZ_13) лише у хлопчиків з дуже широким обличчям статистично значуще більший ($p<0,05$), ніж у хлопчиків з широким обличчям. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків брахікефалів, з дуже широким обличчям ($p<0,001$), гіпербрахікефалів і з середнім обличчям ($p<0,01$), мезокефалів та з широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього правого другого різця (MDRZ_12) у хлопчиків з широким обличчям має тенденцію до менших значень ($p=0,060$), ніж у хлопчиків з дуже широким обличчям. У дівчаток гіпербрахікефалів досліджуваній показник має статистично значуще більші значення ($p<0,05$), ніж у дівчаток брахікефалів. Між хлопчиками та дівчатками з різною формою голови й різним типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини верхнього правого другого різця не встановлено.

Мезіодистальний розмір верхнього правого першого різця (MDRZ_11) лише у дівчаток брахікефалів має тенденцію до більших значень ($p=0,065$), ніж у дівчаток гіпербрахікефалів. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків гіпербрахікефалів ($p<0,01$) і з дуже широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього правого першого різця (MDRZ_21) лише у дівчаток брахікефалів має тенденцію до більших значень ($p=0,065$), ніж у дівчаток гіпербрахікефалів. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків гіпербрахікефалів

($p<0,01$) та з дуже широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього лівого другого різця (MDRZ_22) у дівчаток з середнім обличчям має статистично значуще більші значення ($p<0,05$), ніж у дівчаток з дуже широким обличчям та незначну тенденцію до більших значень ($p=0,076$), ніж у дівчаток загальної групи, а у дівчаток гіпербрахікефалів – має незначні тенденції до більших значень ($p=0,079$ і $0,077$), ніж у дівчаток брахікефалів та з дуже широким обличчям. Між хлопчиками та дівчатками з різною формою голови і різним типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини даного розміру зуба не встановлено.

Між хлопчиками та дівчатками загальної групи та з різною формою голови і різним типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру верхнього лівого ікла (MDRZ_23) не встановлено. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків брахікефалів ($p<0,001$), мезокефалів, хлопчиків з дуже широким та середнім обличчям ($p<0,01$), гіпербрахікефалів та з широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього лівого першого малого кутнього зуба (MDRZ_24) у хлопчиків з широким обличчям має статистично значуще менші значення ніж у хлопчиків брахікефалів ($p<0,05$) та з середнім обличчям ($p<0,01$), а також виражену тенденцію до менших значень ($p=0,058$), ніж у хлопчиків з дуже широким обличчям. У хлопчиків з середнім обличчям досліджуваній показник має виражену тенденцію до більших значень ($p=0,058$), ніж у хлопчиків зага-

льної групи та незначну тенденцію до більших значень ($p=0,087$), ніж у хлопчиків мезокефалів. Мезіодистальний розмір верхнього лівого першого малого кутнього зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків брахікефалів та з дуже широким обличчям ($p<0,01$), мезокефалів та з широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків гіпербрахікефалів досліджуваний показник має тенденцію до більших значень ($p=0,069$), ніж у дівчаток гіпербрахікефалів.

Мезіодистальний розмір верхнього лівого другого малого кутнього зуба (MDRZ_25) лише у хлопчиків мезокефалів має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,077$), ніж у хлопчиків брахікефалів. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків мезокефалів ($p<0,001$), хлопчиків з широким та середнім обличчям ($p<0,01$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків брахікефалів і гіпербрахікефалів досліджуваний показник має незначні тенденції до більших значень ($p=0,075$ і $0,086$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір верхнього лівого першого великого кутнього зуба (MDRZ_26) лише у дівчаток з середнім обличчям має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,077$), ніж у дівчаток з широким обличчям. Величина даного розміру зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з широким та середнім обличчям ($p<0,001$), брахікефалів, гіпербрахікефалів та з дуже широким обличчям ($p<0,01$), а також хлопчиків мезокефалів ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Між хлопчиками чи дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру нижнього правого другого різця (MDRZ_36) не встановлено (див. рис. 3.13, табл. А.6 – А.8). Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків гіпербрахікефалів та з широким обличчям ($p<0,001$), брахікефалів та з дуже широким обличчям ($p<0,01$), а також мезокефалів ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп (див. рис. 3.13, табл. А.6 – А.7).

Мезіодистальний розмір нижнього лівого другого малого кутнього зуба (MDRZ_35) у хлопчиків мезокефалів має статистично значуще більші значення ($p<0,05$), ніж у хлопчиків брахікефалів. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з широким обличчям ($p<0,001$) і з дуже широким обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків гіпербрахікефалів досліджуваний показник має виражену тенденцію до більших значень ($p=0,054$), ніж у дівчаток гіпербрахікефалів, а у хлопчиків мезокефалів – має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,080$), ніж у дівчаток мезокефалів.

Між хлопчиками чи дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру нижнього правого другого різця (MDRZ_34) не встановлено. Величина розміру даного зуба має

статистично значуще більші значення: у хлопчиків мезокефалів, брахікефалів, з дуже широким, широким та середнім обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків гіпербрахікефалів досліджуваний показник має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,075$), ніж у дівчаток даної групи.

Мезіодистальний розмір нижнього лівого ікла (MDRZ_33) лише у хлопчиків з дуже широким обличчям має статистично значуще більші значення ($p<0,05$), ніж у хлопчиків з широким обличчям. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з дуже широким обличчям ($p<0,001$), брахікефалів, гіпербрахікефалів ($p<0,01$), а також з широким та середнім обличчям ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Між хлопчиками чи дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру нижнього правого другого різця (MDRZ_32) не встановлено. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення у хлопчиків мезокефалів ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Мезіодистальний розмір нижнього лівого першого різця (MDRZ_31) лише у хлопчиків мезокефалів має тенденцію до більших значень ($p=0,060$), ніж у хлопчиків гіпербрахікефалів. Величина розміру даного зуба має лише незначну тенденцію до більших значень ($p=0,086$) у хлопчиків гіпербрахікефалів, ніж у дівчаток гіпербрахікефалів.

Мезіодистальний розмір нижнього правого першого різця (MDRZ_41) лише у хлопчиків мезокефалів має незначну тенденцію до більших значень ($p=0,077$) ніж у хлопчиків гіпербрахікефалів. Величина розміру даного зуба має лише незначну тенденцію до більших значень ($p=0,080$) у хлопчиків гіпербрахікефалів, ніж у дівчаток гіпербрахікефалів.

Між хлопчиками чи дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру нижнього правого другого різця (MDRZ_42) не встановлено. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення у хлопчиків мезокефалів ($p<0,05$), ніж у дівчаток відповідної групи.

Мезіодистальний розмір нижнього правого ікла (MDRZ_43) лише у хлопчиків з дуже широким обличчям має статистично значуще більші значення ($p<0,05$), ніж у хлопчиків з широким обличчям. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків гіпербрахікефалів та з дуже широким обличчям ($p<0,001$), а також брахікефалів ($p<0,01$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Між хлопчиками чи дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини мезіодистального розміру нижнього правого першого малого кутнього зуба (MDRZ_44) не встановлено. Величина розміру

ру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків мезокефалів, брахікефалів, а також хлопчиків з дуже широким, широким та середнім обличчям ($p < 0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків гіпербрахікефалів досліджуваний показник має виражену тенденцію до більших значень ($p = 0,052$), ніж у дівчаток даної групи.

Мезіодистальний розмір нижнього правого другого малого кутнього зуба (MDRZ_45) лише у хлопчиків мезокефалів має статистично значуще більші значення ($p < 0,05$), ніж у хлопчиків брахікефалів. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з широким ($p < 0,01$) та з середнім обличчям ($p < 0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп. У хлопчиків брахікефалів досліджуваний показник має тенденцію до більших значень ($p = 0,062$), ніж у дівчаток брахікефалів.

Між хлопчиками та дівчатками загальної групи та з різною формою голови та типом обличчя статистично значущих відмінностей, або тенденцій відмінностей величини нижнього правого першого великого кутнього зуба (MDRZ_46) не встановлено. Величина розміру даного зуба має статистично значуще більші значення: у хлопчиків з широким ($p < 0,001$), з дуже широким обличчям ($p < 0,01$), брахікефалів та з середнім обличчям ($p < 0,05$), ніж у дівчаток відповідних груп.

Таким чином, як у хлопчиків, так і у дівчаток з ортогнатичним прикусом статистично значущі відмінності, або тенденції відмінностей мезіодистальних розмірів зубів спостерігаються між представниками з різною формою голови та різним типом обличчя переважно на верхній щелепі. На нижній щелепі подібні відмінності встановлені лише у хлопчиків. Як і в дослідженнях М.А. Дмитрієва [2] статистично значуще більші, або тенденція до більших значень мезіодистальних розмірів зубів встановлена лише у хлопчиків. Однак, якщо в загальних групах не встановлено гендерних відмінностей лише для 12-го та 22-го зубів, то в наших дослідженнях ще й для 31-го, 32-го, 41-го та 42-го зубів.

Висновки:

1. Встановлені популяційні особливості мезіодистальних розмірів зубів у міських хлопчиків і дівчаток Поділля з ортогнатичним прикусом у представників із різною формою голови та обличчя.

2. У хлопчиків з різною формою голови та різним типом обличчя встановлено більшу кількість статистично значущих, або тенденцій відмінностей мезіодистальних розмірів зубів, ніж у дівчаток (переважно за рахунок відмінностей на нижній щелепі).

3. Встановлені виражені прояви статевого диморфізму мезіодистальних розмірів зубів між хлопчиками й дівчатками з різною формою голови та різним типом обличчя (більші значення у хлопчиків).

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ:

1. Божук Т.Н. Распространенность форм фи-
зиологического прикуса у людей с разными ти-

пами лица / Т.Н. Божук, М.А. Севостьянова, Т.В. Павлова // *Фундаментальные исследования*. – 2011. – № 2. – С. 44-50.

2. Дмитрієв М.О. Гендерні відмінності мезіодистальних розмірів зубів у міських підлітків з ортогнатичним прикусом / М.О. Дмитрієв // *Biomedical and Biosocial Anthropology*. – 2004. – № 3. – С. 27-30.

3. Зубов А.А. *Одونتология. Методика антропологических исследований* / А.А. Зубов. – М.: «Наука», 2003. – 198 с.

4. Левченко А.Т. Некоторые аспекты внутриндивидуального единства и межиндивидуальных различий в локальных конституциях // *Актуальные вопросы биомедицинской и клинической антропологии: тез. докл. науч. конф.; под ред. В.Г. Николаева*. – Красноярск, 1992. – С. 21-22.

5. Методы измерения зубов / В.В. Гончаров, С.В. Дмитриенко, А.И. Краюшкин, В.В. Сидоров. – Волгоград, 1998. – 48 с.

6. Некоторые конституциональные аспекты кариес-резистентности зубов / Е.А. Гонтарь, А.А. Удоа, М.Н. Рося [и др.] // *Актуальные вопросы биомедицинской и клинической антропологии: тез. докл. науч. конф.; под ред. В.Г. Николаева*. – Красноярск, 1992. – С. 52.

7. Никитюк Б.А. Конституциональные диссоциации и их клиническое значение / Б.А. Никитюк, А.В. Хапалюк // *Актуальные вопросы биомедицинской и клинической антропологии: материалы конф., Красноярск, 9-12 июля 1997 г.; под ред. Н.А. Корнетова, В.Г. Николаева*. – Красноярск, 1997. – С. 64-65.

8. Никитюк Б.А. Соотношение общего, частного и регионального в учениях о конституциях человека / Б.А. Никитюк // *Новости спортивной и медицинской антропологии: ежекварт. науч.-информ. сб.* – М., 1990. – Вып. 2. – С. 14-17.

9. Проффит У.Р. *Современная ортодонтия* / У.Р. Проффит / пер. с англ.; под ред. А.С. Персина. – М.: МЕДпресс-информ, 2006. – 560 с.

10. Рося М.Н. Конституция и резистентность зубов к кариесу / М.Н. Рося, И.В. Жук // *Новости спортивной и медицинской антропологии: ежекварт. науч.-информ. сб.* – М., 1990. – Вып. 2. – С. 69-70.

11. *Справочник по ортодонтии* / М.Г. Бушан, З.С. Василенко, А.П. Григорьева [и др.]. – Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1990. – 488 с.

12. Сравнительный анализ кефалометрических параметров у мужчин и женщин с долицоцефалической формой головы / Л.В. Щербакова, С.В. Дмитриенко, А.И. Краюшкин, Е.В. Горелик // *Морфологические ведомости*. – 2004. – № 3-4. – С. 147-148.

13. Физический статус и состояние зубочелюстной системы человека / В.Г. Николаев, Е.П. Шарайкина, Г.Г. Манашев [и др.]. – Красноярск: Версо, 2003. – 113 с.

Надійшла 18.09.2013 р.
Рецензент: проф. В.І.Лузін